

Милош Старовлах
професор,
Подгорица

НЕВОЉЕ ПИСЦА УДБЕНИКА САВРЕМЕНЕ ИСТОРИЈЕ

У најновије вријеме, у које, разумије се, убрајамо и ово наше садашње, десиле су се и још увијек се дешавају крупне и сложене промјене на које се врло различито гледа, па се тешко на пречац определијелити да ли су у праву они који те промјене безобзирно критикују, или они који их безусловно хвале, или је, као и обично, истина негдје на средини. Кад о тим промјенама пише историчар од заната, он може (и то најчешће чини) да даје свој суд о тим догађајима на основу сопствених анализа и убјеђења, не водећи рачуна како други о томе мисле, или, пак, да потврди односно оспори њихова мишљења. Међутим, могућност писца удбеника у том погледу је ограничена бар по три основа: прво, удбеник неријетко пишу људи који се нијесу афирмисали на пољу историјске науке; друго, научници сами бирају тему о којој желе писати, а писци удбеника морају да обухвате цео период који је омеђен наставним планом и програмом;¹ треће, удбеник мора бити прилагођен психофизичком узрасту ученика. Уз то, писац удбеника је оптерећен, поред свог субјективизма, и субјективизмом историчара чије радове користи, што је тим теже будући да догађаји који су се десили у новије вријеме нијесу довољно научно валоризовани.

---

¹ „Тешко је наћи историчара — каже Димо Вујовић — па самим тим и критичара и полемичара, који суверено влада свим историјским проблемима и периодима“ (Вујовић, Д., *Прилози изучавању црногорског националног питања*, Никшић 1987, стр. 252).

Црно-бијела слика збивања у најновијој историји

У уџбеник се обично уноси само оно што се одржало у суровој борби са уништавајућим притиском времена; али кад се ради о најновијем времену, процес борбе између пролазног и трајног једва да је почео².

Уџбеник, као што се зна, није научна студија, али се у њему особито када се ради о основној школи, морају наћи научно неспорно утврђене истине. Међутим, када се ради о периоду наше, па и свјетске, историје од 1918. године до данас, многи догађаји нијесу довољно научно вредновани. Најчешће се ради о једностраном сагледавању и црно-бијелој техници, с тим што распоред боја не зависи само од историјских чињеница, већ и од политичких, националних или неких других опредјељења историчара. Тако и сам чин стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, једни приказују као остварење вјековних тежњи најистакнутијих представника наших народа, а други, пак, у њему од самог почетка виде превару, разочарање, па чак и издају националних интереса. И све друго што се догодило од момента стварања Југославије до данас, а битно је за њену историју, различито је оцјењивано у нашој историографији. Разлике су настале више због политичких, класних, националних и других опредјељења аутора, него због нејасноће у историјским збивањима. Нека од тих писања су толико исполитизована и, што је још горе, обојена мржњом, да готово и не воде рачуна о научним истинама. Заправо, ради се о злоупотреби науке и њеном уплитању у врло сумњиве националне и политичке игре. Међутим, они којима таква схватања одговарају, често се заклањају иза такве „науке“.

Но, чини се, у критици стања и збивања у Краљевини Југославији особито су безобзирни били сепаратисти и комунисти. Комунисти су своју критику још више појачали након априлског слома Југославије. У складу са таквим опредјељењем у посљедњим годинама Другог свјетског рата, а нарочито у поратним годинама, много времена, снаге и новца је потрошено да би се у очима народа што више оцрнили претходни режим и држава. При томе се није презало ни од очитих неистина. Циљ ове критике био је првенствено страх од рестаурације грађанског друштва, па је требало свим средствима „убиједити“ народ да у тој „бившој, трулој, ненародној“ и ко зна још каквој Југославији, ама баш ништа није ваљало. И међу историчарима се

² „Ја знам добро — каже Берђајев — да у прошлости све није било лепо, знам да је било много наказног и ружног... лепота прошлости уопште није лепота оне садашњости која је постојала стварно триста или пет стотина година раније. Та лепота је лепота оне садашњости која и сада постоји, након преображења те прошлости, кроз борбу вјечности и времена“ (Берђајев, Н., *Филозофија неједнакости*, Београд 1990, стр. 91).

нашао један број оних који су се трудили да угоде текућој политици. Насупрот критици свих оновремених збивања, једино је дјелатност Комунистичке партије приказивана као непогрешива. Све је то, разумије се, имало утицаја и на школу, наставу и уџбенике. Ми, тадашњи ученици, не само на часовима историје већ и на часовима природних наука, тражили смо zgodан моменат да истакнемо свој „патриотизам“ говорећи да у старој Југославији нијесу ваљале ни планине, ни ријеке, ни клима у буквалном значењу ове ријечи.

Након слома Краљевине Југославије и њеног комадања и појаве разних у бити квислиншких режима, те покрета отпора и ослободилачке борбе, политичке страсти су се још више разбуктале и готово све што је тада писано било је у служби одређене политике. У том хаосу, познато је, најбоље се снашла КПЈ. Користећи се, прије свега, ослободилачким тежњама и спремношћу нашег народа да се жртвује за слободу, повела је народ на устанак.

Послије завршетка рата долази до нападне популаризације НОБ-а и њеног вође. Читав друштвени механизам, па, разумије се, и настава, али и знатан број историчара, трудили су се да докажу да је све што се у њој дешавало било беспријекорно, насупрот чињеници да су многи невини људи убијени чак и у својим кућама, или што су грешком врховног и других команданата непотребно гинули многи борци.

Сви остали актери збивања на подручју Југославије од 1941. до 1945. године били су „равноправно“ сврстани у исти кош квислинга, односно, како се најчешће говорило, народних издајника, кољача, паликућа, проданих душа и слично. Касније су они, као и сви други противници власти, сврстани у некакву пету колону. Овом „равноправношћу“ свих противника НОБ-а највећа неправда је учињена покрету Драже Михаиловића, док су овим трпањем у кумбуљ злодјела усташа, балиста и екстремног дијела четника увелико умањена.

И да о овоме не дужим, јер неспорно је да таква црно-бијела техника не помаже много да се сазна права истина. Но, дошли су Јануарски дани 1989. године. Идеолошко, и не само идеолошко већ добрим дијелом и историјско клатно, које је до тада силно било затегнуто у једну, наједанпут је попустило и силом инерције отишло далеко у другу страну. Зато долази до беспощедне критике свега што се збивало у току посљедњих пет деценија. Оштрина критике је исто тако непошtedна као и у два претходна периода, иако су раније критичари припадали противничком табору, а сада у великом броју то чине они исти који су писали оде периоду који сад критикују и у много чему и сами активно учествовали у његовом остваривању. Њима су се, разумије се, радо придружили и многи други који су стрпљиво чекали прилику за то. Сада је синтагма „пета колона“ замијењена ријечју „комуњаре“. Према овим критичарима,

„комуњаре“ су нанијеле толико зла овом народу да је малтене срамота свакоме ко је живио и радио у том периоду, без обзира шта је и како радио! Но, више од свега чуди чињеница, да је и извјестан број историчара, који су до јуче сасвим похвално писали о овом периоду, сада почео да га безобзирно напада. На срећу, насупрот њима, остали су историчари који су имали храбрости да на вријеме укажу на слабости поратног периода, као и на извјесне грешке почињене у НОР-у, те и данас, не обзирајући се на најновије промјене на кормилу власти, у мјери у којој су то и раније чинили, односно у складу са својим убјеђењима, која заснивају на историјским чињеницама, пишу о овом периоду. Значи, њихова критика НОБ-а и поратног периода је много блажа од критике њихових колега, који су до јуче истицали само позитивне стране овог периода. Истина, они тврде да то сада чине на основу нових историјских извора.

Писац уџбеника треба да, поред познавања историје, има и доста смисла за процјену квалитета текста, при чему нијесу неважне ни моралне особине његовог аутора, да би разликовао коректне научне оцјене (и критику засновану на њима) од оних које су срачунате на допадање одређеној политици.

Шта ће се десити приликом сљедеће промјене власти незахвално је проричати. Да ли ће и тада један број људи, који се бави историјском науком, по трећи пут писати историју најновијег доба на основу „стarih“ или „најновијих“ извора?

Историјско клатно, дакле, било је силно затегнуто улијево, а сада се неслућеном снагом и брзином помјерило удесно. И ако нас филозофија учи — како рече Хегел — „да сва својства духа опстају само помоћу слободе, да су ова својства само средства за слободу, да сва својства траже и производе слободу“³, требаће доста труда и времена да се клатно умири и стане у равнотежу. Све дотле ће се многи, а међу њима и један дио људи који проучавају најновију историју, налазити „ни на небу ни на земљи“. Али ће, на срећу, они други својом стабилношћу и несебичним напорима доприносити да се историјско клатно што прије уравнотежи, што ће омогућити и реалније сагледавање догађаја из најновије историје. То ће, свакако, омогућити и појаву квалитетнијих уџбеника из историје.

Писање уџбеника историје најновијег доба отежава и некртично објављивање докумената који се односе на овај период. Наиме, код нас су многа документа, особито она која се односе на НОР, објављена „гола“, то јест без стручне обраде. Поготово се није водило рачуна да „у методици текстолошких доказа првенствену улогу играју противдокази“, јер, како рече Лихачов, „текстолог је у сваком случају обавезан да докаже да другог смјера кретања, од онога који је он изнио, није могло

³ Хегел, *Филозофија повјести*, Загреб 1966, стр. 14.

бити⁴. Међутим, код нас се при објављивању разних докумената и других текстова није водило рачуна, чак, ни о томе да је и сам аутор одређеног документа одавно напустио мишљење које је у односном документу садржано.

Писање уџбеника, као и наставу новије историје, увелико компликује појава огромног историјског шунда који се често лансира кроз мемоаре, фељтоне и друге страначки обојене натписе у дневној и страначки обојеној штампи.

Писац уџбеника мора покушати да избјегне све крајности које су данас тако присутне у друштву, па и у историјској науци, у односу на најновије доба наше историје. При томе се поставља више питања, као, на примјер: Како ослободити историју Краљевине Југославије од необјективне критике (у којој су предњачили комунисти, уз свестрану асистенцију будућих усташа и других противника постојања те државе)? Како историју НОБ-а свести на праву мјеру, без њене сувишне глорификације, али и без ниподаштавања величине и значаја ослободилачке борбе? Како у поратном периоду одвојити прогрес од грешака које су га успровале и погрешно усмјеравале, Како се одупријети субјективним притисцима још живих актера ових догађаја, као и притисцима разних политичких групација и странака?

Уважавање континуитета историјских збивања

Да би се писац уџбеника снашао у поменутиим околностима, поред мудрости и знања, које треба да има, врло су битне и друге околности без којих се не може написати добар уџбеник савремене историје. Зато треба, макар условно, прихватити Хегелову поставку да „једина мисао коју филозофија доноси са собом јесте једноставна мисао ума да ум влада свјетом, дакле да је у свјетској повијести збивање било умно“⁵, као и тврдњу Берђајева да прошлост „нема мање права него будућност, прошлост није у мањој мјери онтологична него будућност, нити су то мртви нараштаји у односу на оне који ће доћи. У ономе што је било нема мање вјечности него у ономе што ће бити“⁶. Треба, дакле, умјесто страха који рађа мржњу према претходницима његовати љубав и толеранцију и према прошлости и према садашњости. Јер „љубав — како прије четири и по вијека рече Петар Скарга — рађа сагласност, те без сагласности ни љубави не може бити. Љубав међу ближњима што је шира то је љепша. Јесте то љубав према ближњима вољети свога сусједа, али је та љубав љепша и шира кад обухвата све суграђане тога мјеста,

⁴ Лихачов, Д. Ц., *Текстологија*, Београд 1966, стр. 50.

⁵ Хегел, н. р., стр. 15.

⁶ Берђајев, Н., *Филозофија неједнакости*, Београд 1990, стр. 90.

а још шири и љепша када се простире на све чланове који чине државну заједницу, те се у тој заједници заједнички подноси и добро и зло⁷. Без сазнања и признања да су наша браћа и они који су примили ислам, и четници и љотићевци и партизани, разумије се, да су наши Обилићи али и Бранковићи, тешко је прићи реалној процјени догађаја из наше историје. Нужно нам је, дакле, потпуно национално помирење, што никако не би смјело да значи да у исти кош треба трпати издају и јунаштво. Сваком народу су увијек били и још дуго ће бити потребни бранитељи слободе и достојанства. Знао је то и Еврипид прије готово два и по миленијума када је пјевао:

„Ми ћемо сви војевати и губити главе,

Кад се наша мила браћа и по смрти славе“.

Но, ми морамо реално и без мржње објаснити околности под којима је један број наших предака прешао у ислам; шта су жељели Дража Михаиловић и присталице његовог покрета и зашто су се тако понашали, као и шта су жељели Љотић, Недић и други чије понашање не одобравамо. Поготово је некоректно било чије потомке кривити за понашање њихових предака. Управо, треба имати доста разумијевања за оптерећење које често притиска душу једног броја часних људи због таквог понашања њихових предака и помоћи им да се тога ослободе. Али, при томе не ваља никако умањивати срамоту било чије издаје, јер „је жеља за слободом биолошка реакција људског организма“, па и „повијест борбе за слободу“. А један од разлога за то „лежи у чињеници да је слобода увјет цјеловитог развоја личности, његовог менталног здравља и благостања; њено одсуство осакаћује човјека и нездраво је“⁸.

Настава историје, између осталог треба да допринесе да нас на храброст не приморавају закони, него да се она у нама сама рађа, јер, како Перикле рече, „гдје се врлини дају најбоље награде ту ничу и најбољи грађани“⁹.

Када се створе такви односи, све ће мање бити кукавица и издајника, а све више оних који слободу више воле од сопственог живота, и који ће ако домовина буде у опасности знати шта им ваља чинити. То није нека наша особеност. Тако су се увијек понашале праве патриоте и љубитељи независности и слободе своје земље. Још давне 1775. године, позивајући грађане Вирџиније на отпор енглеском инперијализму, Патрих Хенри је узвикнуо: „Не знам куда ће остали, али, што се мене тиче, дајте ми слободу, или ми дајте смрт“¹⁰. Прије свега, из тих разлога

⁷ Скарга, П., *О љубави према отаџбини*, Бесједе, Никшић 1990, с. 138.

⁸ Фром, Е. *Анатомија људске деструктивности*, (књига II), Загреб, 1978, стр. 24. и 25.

⁹ Перикле, *Надгробна бесједа*, Бесједе, Никшић 1990, стр. 213.

¹⁰ Хенри, П., *Дајте ми слободу или ми дајте смрт*, Никшић, 1990, стр. 222.

ми морамо одати пуно признање НОБ-У, без обзира на грешке које је чинило његово вођство, јер, како рече Берђајев: „не треба заборавити да људи одлазе у рат да умру, а не да убијају“.¹¹

Никако, дакле, не смијемо заборавити да је највећи дио бораца пошао у НОР са крајње племенитим намјерама — сигуран да брани слободу и достојанство свога народа. Сви остали идеали НОБ-а већини тих храбрих људи, у најбољем случају, били су нејасни и неважни, јер да су се руководили идеалима револуције, с обзиром на сељачко поријекло огромне већине бораца, многи од њих никада не би ступили у НОП.

Слична ситуација се и данас понавља. Наиме, често и неправедно, због разних политичких шпекулација, ставља се знак једнакости између искреног народног патриотизма и евентуално лоших процјена политичког или војног руководства. Тако се, на примјер, намеће питање — треба ли, ако се евентуално дубровачко ратиште покаже промашеним, умањити величину жртве оних храбрих људи који на њему падоше чврсто вјерујући да бране своју Отаџбину (а славити и хвалити „далековидост“ оних који се не одазваше војној обавези); или, због тога што су их понекад водиле не баш праве вође, ниподаштавати и патриотизам оних наших момака који добровољно похиташе да помогну нашој браћи у Херцеговини, Босанској или Српској крајини, и тамо оставише своје младе животе? Зар их нијесмо и код куће и у школи, а особито кроз наставу историје, учили да је света људска дужност помоћи свима који се без своје кривице нађу у невољи, а нарочито браћи и пријатељима?! Међутим, из страначких и неких других интереса, ми стално налазимо разне разлоге да умањимо величину њихове жртве.

Има још једна битна, иако крајње контрадикторна сличност између онога што је преузимано првих поратних дана и овога што се данас ради у циљу измјене друштвено-економских односа. Наиме, данашња власт се односи према друштвеној својини на начин донекле сличан али са сасвим обрнутим циљем, као што се она поратна односила према „капиталистима“ и „кулацима“. С тим што је она тадашња упоредо са пауперизацијом „кулака“ упропастила привреду, нарочито имућнија сеоска домаћинства. А данашња „стратегија развоја“ се заснива на томе да пошто-пото, што прије, треба уништити друштвену својину и сва њена добра, која су стварана четири и по деценије, уз велика одрицања народа. То обилато користе „сналажљиви“ појединци, те уз благослов и подршку људи на власти купују за јефтине паре велика друштвена добра, док истовремено највећи дио народа постаје све сиромашнији.

¹¹ Берђајев, Н., н. р., стр. 191.

Вјере и разбијање јединства српског народа

Међу неизучена питања која отежавају писање уџбеника и наставу историје спада и специфична улога религије у историјском бићу нашег народа. На овим просторима, као што се зна, одавно су присутне три вјере: православна, католичка и ислам. А како „биће сваке нације има религијску основу... национални и религијски мотиви се преплићу и у неким тачкама се тајанствено спајају“, то би утицај и збивања везана за дјеловање поменутих религија ваљало подробније научно објаснити.

Подјела хришћанства на православље и католицизам, и још више, појава ислама, донијеле су људима који живе на овим просторима многе невоље, јер су у многоме компликовале међусобне односе и пресудно утицале на формирање националне свијести. И док су се многе велике нације формирале спајањем сродних народа, код нас се, због присуства и ривалства поменутих религија десило обрнуто. Наиме, оне су разбиле народно јединство. Просто се намеће питање — Да ли уопште у свијету има народа чији су народоносни корпус толико разбиле религије, као што је случај са српским народом? Српски народ, познато је, у највећем броју прихватио је православље. Али како је православна црква знатно више полагала на своју ортодоксију него на придобијање и задржавање вјерника, а католицизам који је имао чвршћи ослонац, нарочито изван земље, био врло експанзиван, он је уз подршку јаким католичких земаља вршио снажан притисак на овим просторима, те је значајан број Срба готово континуирано примао католицизам и затим прелазео у другу (хрватску) нацију. На рубним западним подручјима тај процес још траје.

Долазак Турака на ове просторе задао је српском народу најјачи ударац управо путем своје милитантне религије. Из познатих разлога отпочео је процес исламизације српског и других народа. Али нигдје није имао тако погибелне посљедице као код нас, јер готово сви Срби који су примили ислам под утицајем вјере, али и лоше народносне политике, „прешли“ су у нову „нацију“. Чудно је да се то баш Србима (и Црногорцима) десило! Македонци, на примјер, нијесу своје муслимане „произвели“ у народ, а исламизираним Албанцима ни на крај памети није да буду било шта друго сем Албанци. Да ли су за такво понашање криви само муслимани?

На помолу је ново велико комадање српског народа, које се посебно агресивно испољава кроз борбу за аутокефалност црногорске цркве. И гле чуда, од Срба хоће да се одвоји један број потомака Црногораца — најзаслужнијих и најхрабријих бранилаца Српства. Ту борбу (као и у случају Македонске цркве) увелико помажу католицизам и ислам, иако су они унитаристички организоване религије. Овдје је коментар сувишан.

Краљ Александар I Карађорђевић покушао је да спријечи међунационалне свађе на подручју Краљевине Југославије залажући се за југословенство као нову интегративну нацију. Комунисти, пак, форсирани су атеизам, између осталог, и због тога да би смирили вјерске страсти. Идеју југословенства у највећем броју прихватили су Срби. Исто тако и међу атеистима процентуално је било највише Срба (и Црногораца).

Да ли за све ово дио кривице сноси и Српска православна црква? Иначе, у нашој историографији није спорна њена позитивна улога у очувању националног идентитета већег дијела српског народа. Зна се да су многи храбри Срби и Црногорци гинули „за крст часни и слободу златну“. Неријетко се говорило — „вјера нас је одржала њојзи хвала“.

Па ипак, зар се не намећу питања: Да ли је и С. П. Црква крива за оволико отисање српског народа? Зашто је само од муслимана српског етноса (уз нешто Хрвата) створен нови народ? Зашто се и данас само Српска православна црква дијели? Зашто је баш међу њеним вјерницима било највише атеиста?

Историјска наука на ова питања још није дала ни приближан одговор, а он је пријеко потребан, не само због могућности стварања доброг уџбеника историје.

Суноврат морала

Настава историје, између осталог, треба да развија култ поштеног рада и повјерење међу људима. Међутим, наша друштвена стварност опасно разграђује управо ова два начина живљења и понашања. Наиме, главни извор егзистенције великог дијела народа постали су шверци и друге малверзације. Односи у друштву су тако постављени да просто тјерају човјека, да би одржао голу егзистенцију, да се бави врстом шверца, ако ништа друго — да „послује“ са дилерима, јер се друкчије не може заштитити од убитачне инфлације. И толико хваљени процес приватизације одвија се данас у врло сумњивим околностима и, што је још горе, држава готово ништа не преузима да сузбије разне малверзације које се при том дешавају; штавише, чини се, да их и сама подстиче.

Данас се од свега најмање цијени поштен рад, како онај у производњи тако и сваки други. Посљедице таквог понашања су погубне за сопствени народ, а особито за његов морал, јер када се на рачун друштвених добара обогате разни шпекуланти, они ће наметнути и свој стил живљења и понашања. На такву опасност указао је Конфучије још прије два и по миленијума — „Племениту човјеку драга је врлина, човјеку ниског рода (читај: лошем човјеку — М. С.) материјална добра. Племенит човјек носи у себи смисао за правду, док човјек ниског рода једино на

привилегије мисли¹². А „човјека ниског рода тешко је служити“¹³.

Чојство (поред јунаштва), чију битну компоненту чини чврстина дате (изговорене) ријечи, представљало је врло важан ослонац опстанка на овим нашим просторима. Међутим, поодавно постоји извјестан несклад између ријечи и дјела, али је сада попримио забрињавајуће размјере. Све то разара морал, па када се томе додају мржњом обојене међустраничке оптужбе, није тешко предвидјети наш морални колапс. Са отклањањем последица моралног пропадања ићи ће знатно теже него са економским опоравком, јер, како рече пјесник:

„Што се црним задоји ђаволом,
обешта се њему довијека“.

Без промјена у моралном понашању и враћања опште познатим и признатим вриједностима људског достојанства, све друге позитивне промјене тешко да могу дати и половичне резултате. Чак и „у залету и хуку за стварање духовних и материјалних вриједности — како рече Цвијић — не сме се ни за тренутак заборавити култивисање оног унутрашњег органа који чини бољег и савременијег човјека. Без тога је и највиша духовна и материјална цивилизација несавршена, пролазна, и кашто штетна“¹⁴. И посљедње ријечи Његошеве биле су молитва Богу да одржи црногорски народ у слози и витешком поштењу¹⁵. Краљ Никола такође је особито истицао морал Црногораца, као битан елемент свих њихових побједа¹⁶. Јединство и морал били су, познато је, два главна фактора опстанка слободне Црне Горе. Али, како рече Фром: „Проблем XIX вијека — умро је Бог, а проблем XX вијека — умро је човјек“. Ми се помало враћамо Богу, али сувише хладно пратимо човјеков суноврат. О моралном понашању се поготову мора водити рачуна у условима материјалног и духовног пропадања народа. Настава историје ће у томе имати врло тежак, али и изузетно племенит задатак. Да ли ће га извршити — добрим дијелом ће зависити и од квалитета учбеника.

Да би потпуније научно објаснили узроке и последице стрмоглавог пада морала, историчари ће морати позвати у помоћ социологе и психологе. Но, чини се, два момента су неспорна:

- 1) наша склоност рушењу и

¹² Конфучије, *Изреке*, Београд 1986, стр. 24.

¹³ Исто, стр. 84.

¹⁴ Цвијић, Ј., *Говори и чланци* (сабрана дјела, књ. III), Београд 1987, стр. 368.

¹⁵ Дујовић, Ј., *Уз годишњицу рођења Петра II Петровића*, „Побједа“ од 2. октобра 1993. године.

¹⁶ „Народ је мој бројно мали — каже краљ Никола — али морално ће бити велики, док у једној руци уздржи брус да сабљу оштри, а у другој књигу да се њоме просвећује.“ (Никола I Петровић Његош, *Политички списи*, Цетиње — Титоград 1989, стр. 383).

2) недовољно формирана народоносна (национална) свијест.

Дугогодишње робовање, као и некоректна, мржњом набијена критика претходних друштвених односа, и носилаца власти, формирали су свијест да све што припада држави треба немилосрдно рушити, отимати и пљачкати. Зато се и данас на власнике друштвених и државних добара гледа као на непријатеље које није довољно лишити власти и власништва, већ их треба до краја уништити и „разоткрити“ њихова лоша дијела. При томе се обично поступа у складу са оном опасном девизом да циљ оправдава средство, а заборавља се да се држава „не може оправдати само интересима“, већ она управо треба да ограничи „интересе свих живих покољења и потчини их великој прошлости и великој будућности. У њој дјелују не само људи данашњег нараштаја већ и преци и још neroђена дјеца“, зато треба да се „у решавању судбине друштва, држава и култура саслушају не само гласови живих, већ и гласови умрлих“ и призна „реално постојање не само садашњости већ и прошлости, како се не би прекидала веза са прецима“¹⁷, односно како би се одржао континуитет народног опстојања. Творац модерне црногорске државе — краљ Никола — користио је готово сваку прилику да ода признање својим претходницима за њихове велике заслуге у стварању црногорске државе, иако их је, својим радом на стварању и јачању државе у Црној Гори увелико превазишао¹⁸.

Међутим, готово сви који су долазили на одређене друштвене положаје у новије вријеме не само да су се понашали некоректно у односу на претходнике већ су малтене наступали као да „са њима свијет почиње“, па су силно вријеме и снагу трошили у критици претходника (или страначких супарника). Понашали су се, заправо, слично оном кинеском владару (Ши — Хаог — Ти) за кога Хегел каже да је „вриједан спомена по томе што је прогонио стару литературу, а наполе повјесне књиге и повјесна настојања уопће. То је радио с намјером да уништавањем сјећања на пређашње династије учврсти своју власт“¹⁹. Такво понашање, у крајњем, не иде у прилог ни самим актерима, јер првенствено свједочи да се ради о у се несигурним људима, односно о страху од угледа или евентуалног повратка претходника. При томе се заборавља да лоша прича о претходницима није својствена добрим људима, јер, како рече Дучић, „Рђавом

¹⁷ Берђајев, 9., н. р., стр. 72—92.

¹⁸ „Прелиставајући листове наше ближе и даље прошлости нашли сте пуно лијепих ријечи да за напредак Црне Горе за ово педесет година благодарите мени. Колико од тога мени припада, измјериће потомство, а ја ћу сада да кажем и вама и потомству да сам ја могао успјети, колико сам успијевао, само са оваквим народом, а на темељу који су овој земљи удрили мудри и славни господари, моји претходници“ (Краљ Никола, н. р., стр. 388).

¹⁹ Хегел, н. р., стр. 127.

човјеку није довољно да отме ваш положај, него да вас истовремено упрља и уништи“. Међутим, Берђајев с правом каже: „Несрећна је судбина народа који не воли своју историју и који поново хоће да је започиње изнова“²⁰. А у моменту када је Енглеска била суочена са опасним нападом Њемачке, обраћајући се нацији 1940. године Черчил је упозоравао: „Ако започнемо свађу између прошлости и садашњости, увидјећемо да смо изгубили будућност“. На несрећу, ми смо ту свађу давно започели и стално јој додајемо нове импулсе.

Код нас се одавно траћи силно вријеме у критици готово свега што се збило у ближој прошлости, и та критика је тим оштрија и безобзирнија када се ради о људима и догађајима који су непосредно претходили одређеним промјенама. Иста безобзирност и трошење времена улудо се испољава и у страначким надметањима. Сви много више времена троше у некоректној критици других, него у образлагању своје визије развоја друштва.

О свим овим понашањима писац уџбеника мора да води рачуна, и ако она увелико одударају од онога што се (поред образовања) жели постићи наставом историје; јер несклад између прокламованог и свакодневног практичног понашања ломи душу свим поштеним, а особито младим људима.

Стил и језик уџбеника историје

Уџбеник треба писати јасним, језгровитим и коректним књижевним језиком. Дужину и структуру реченице, као и рјечник, треба подесити тако да ученици без тешкоћа могу пратити мисао писца уџбеника. При томе се мора водити рачуна и о узрасту ученика, али у сваком случају треба избјегавати дуге реченице и преопширна објашњења. За уџбеник особито важи правило да ријечима буде тијесно а мислима пространо.

Дугу а често и полупразну реченицу радо употребљавају многи који се баве политиком, јер помоћу ње могу да „објасне“ и оно што и њима самима није јасно. Није случајно што се дуга реченица код нас нарочито одомаћила у вријеме самоуправљања и врхунац свог бесмисла добила у Закону о удруженом раду. Послије политичара дугом реченицом се највише користе педагози, али, када се ради о новијој историји, и један број историчара.

Стил и језик уџбеника, наравно, првенствено зависи од склоности и способности аутора, али и од стила и језика докумената и литературе коју он користи. Примјера ради, кад читате уџбеник историје за трогодишње стручне школе, у којем писац мора да обради историју од најстаријих времена до наших дана,

²⁰ Берђајев, Н., н. р., стр. 70.

примијетићете осјетне разлике у прецизности и јасноћи стила. Тамо гдје је историјска наука рашчистила терен, и излагање писца је, углавном, језгровито и јасно. Међутим, када се ради о новијој историји, он поступа по оној — „Све што ближе Нишу, све грђе пишу“.

Дуга, полупразна, или претрпана реченица, првенствено настаје посљедица недовољног познавања предмета писања, јер оно што у глави није јасно не може се јасно ни пренијети на папир. Толстој каже да свако јасно написано дијело не мора бити велико, али је свако велико дијело јасно. Ово првенствено важи за сваки уџбеник, па и за уџбеник историје, разумије се²¹.

Ово су само неке тешкоће на које наилази писац уџбеника савремене историје. Одлучио сам се да баш о њима говорим не због тога што су непознате, већ из убјеђења да су у тијесној вези са темом о којој расправљамо.

Милош Старовлах

— Резюме —

Учебник, как известно не наученый труд, но в нём должны найтись научно бесспорно установленные истины. Между тем, это для периода новейшей истории очень трудно сделать.

Самый новый период (здесь мы думаем на период с 1918 года до сих пор) не достаточно научно растолкован. Гражданские историки имели своё видение Королевства Югославии, которое большинство послевоенных историков пробовало оспорить и писали крайне отрицательно обо всём что касается на „старую, ненародную, гнилую“, и кто знает ещё какое Королевство Югославию.

Вторая мировая война, особенно когда речь идёт о происхождениях на просторе Югославии, также со стороны исторической науки в основном односторонне, чрезмерно „оценен“, превозноса все что связано с НОВ. В настоящем времени идут в другую крайность, и даже смотрят с высока и борьбу за свободу. Такой же случай и с послевоенным периодом. Все до вчера о нем писал икак о „царстве снов“, а сегодня об этом периоде говорят и пишут таким же способом как до недавно писали о Королевстве Югославии. И что особенно смущает автора учебника, (и не только его) чаще всего те же люди пишущие до вчера (до недавного прошлого) вославлялись обо всем что случалось с 1941 по 1989. г. в настоящее время пишут совсем иначе, якобы на основе новых исторических источников.

Итак, памятник „научной совести“ который до недавно был заглянут на одну, теперь всей силой инерции пошёл в другую сторону. Ему будет много времени, пока успокоится на центральной вертикали.

²¹ Ових дана излази из штампе седам уџбеника историје за ученике средњих школа. Сви су они два пута лекторисани. Другу лектуру обавио је врстан стилиста, иначе, књижевник са солидним искуством на пословима лектуре, па ипак, са изузетком једнога, свим осталим је и даље главна мана доста лош стил, односно добрим дијелом су писани дугим, пренатрпаном, неинтересантним и теже разумљивом реченицом.

Автор учебника должен настаивать избежать все крайности и мелкие политические расчёты. К этому ему навязывается больше вопросов, как например: как освободить историю Королевства Югославии от необъективной критики? Как историю НОВ свести на настоящую меру без чрезмерной глорификации, но без смотра с выскока величины и значения освободительной борьбы? Как в послевоенном периоде отделить прогресс от ошибок замедляющих его и ошибочно направляли? Как указать сопротивление ещё всегда живых участников этих событий, как и воздействию разных политических групп и партий?

Чтобы в этом успел автор учебника, он должен освободиться страха рождающего ненависть к предшественникам, а ухаживать любовь и толерантность к прошлому и к современности.